

(De liberala grundtankarna alternativt tolkade. Slutskrivning.doc)

Björn Svärd

De liberala grundtankarna alternativt tolkade
Kommentarer till Svante Nycanders "Liberalismens idéhistoria"
(2009)

Innehåll

I Min förståelsehorisont

a Gud utan Gud

b Vad som är kristet och vem som är kristen

c Tro och politik oskiljaktiga

II De liberala grundtankarna alternativt tolkade

I Min förståelsehorisont

Syftet med denna uppsats är att på en bestämd punkt kommentera och kritisera Svante Nycanders "Liberalismens idéhistoria" (2009). Jag har valt att rikta in mig på dennes behandling av religion och tro. För att min kritik skall bli begriplig har jag funnit det nödvändigt att på några områden redovisa var jag själv står. Mina ståndpunkter har jag renodlat för att kontrasten till Nycander skall bli så tydlig som möjligt.

a Gud utan Gud

Gudstron ut ur offentligheten

Gudstron är sedan länge förd ut ur den moderna västliga offentligheten. Det har skett i en långvarig process som inleddes redan under Upplysningen. Orsakerna är många, en av dem att tron ansågs störa, ibland t o m hindra utvecklingen. Traditionell Gudstro försvårade fruktbar analys av verkligheten, nödvändig för utökad kunskap och i sista hand för välståndsutvecklingen. Det blev enklare att tänka om människan uteslöt Gud.

Den bortförde Guden en skapelse av människor

Vilken Gud var det människorna förde undan? Inte i första hand den Gud vars nyskapande kraft jag för egen del ständigt söker och ibland tror mig ha funnit. Jag föreställer mig att den bortförde Guden i första hand var en Gud som kyrkan och den världsliga makten behövde för sina syften. Kyrkan hade behov av den Guden i sin uppfostrande och kontrollerande gärning. Den världsliga makten använde honom i sin strävan att kontrollera och hålla befolkningen samman genom en uppsättning av gemensamma grundvärderingar.

Den bortförde Guden hade, beroende på vem eller vilka som företrädde honom, många ansikten. Gud framträdde, beroende på tid och omständigheter, i olika skepnader och talade och stod för sinsemellan vitt skilda sanningar. Detta trots försäkran om motsatsen.

Denne Gud, med sina många ansikten, måste förstas utifrån sina företrädare, deras preferenser och deras maktbegär. Gudens egenskaper kan dessutom spåras till i tiden aktuella världsbilder, verklighetsuppfattningar och värderingar. Samtidens teologi och bibeltolkning spelade också in. Ett gemensamt drag i de skiftande Gudsbilderna var Guds "värdekonservativa" inställning. Gud bevarade förment gamla värden som idealiserades.

Framför allt framträdde Gud i alla sina skepnader med anspråk på att vara en personifierad bärare av absoluta ideal med ofelbar kännedom om rätt och fel samt med krav på efterlevnad.

En slutsats blir att denne bortförde Gud till största del var en skapelse av människor. Ett sekulärt samhälle blir mot den bakgrunden ett samhälle som har fört undan en av människor skapad Gud från den offentliga arenan.

Gudstron ersatt av absoluta sanningar

Det må vara hur som helst med mina antaganden ovan. Följderna av Gudstrons försvinnande blev i vilket fall som helst inte så dramatiska som de flesta idag föreställer sig. Den från offentligheten bortförde Guden ersattes nämligen av nya mänskliga skapelser som tog Guds plats. Tydligast skedde detta genom av människor tillskapade absoluta ideal, ofta utvecklade till mer eller mindre heltäckande ideologier. Dessa ideal liknar jag vid från tid till tid framträdande icke personifierade, eller kanske hellre halvt personifierade Gudar. Med en halvt personifierad Gud menar jag en Gud som mer framträder som princip än som person men där de personliga dragen är fullt skönjbara. Eller hur skall man annars förstå den sanne kommunistens glöd för den oförfälskade kommunismen eller liberalen som hävdar de liberala principerna som vore de heliga.

Med den sanne kommunisten, den övertygade liberalen, eller för den delen också den brinnande feministen för ögonen är det lätt att se det som förenar. Absolut sanning är inget som är förbehållet Gud, inte heller ofelbar kännedom om rätt och fel, inte ens privilegiet att kunna utkräva obrottslig efterlevnad. Det är minst lika viktigt att vara trogen sin ideologi, vare sig denna heter kommunism, liberalism eller feminism som att lyda Gud.

Ytterligare en, närmast total parallellism observerar vi när vi betänker skillnaden mellan ideal och verklighet. I de högravande talen är det noga att lyda Gud, respektive vara trogen sin ideologi. I praktiken är det ofta andra krafter än Gud och ideologier som styr.

En auktoritet har ersatts av en annan

Ett sekulärt samhälle är därför inte så vitt skilt från ett religiöst/kyrkligt bestämt samhälle som det schablonmässigt framställs i nutida historieskrivning. En auktoritet har ersatts av en annan utifrån förutsättningar som inte är väsensskilda från varandra. Skillnaden är kanske den, tänker jag mig, att det sekulära samhällets ”Gudar” är flyktigare än den gamla tidens Gud. Dessutom naturligtvis att den nya tidens ”religiösa” sanningar är uppbyggda utifrån en ny tids maktstrukturer, ideal, utopier, vetenskap och kunskap. Dessutom saknas naturligtvis alla metafysiska hänvisningar till en himmelsk, överjordisk tillvaro. Det ”eviga” tangeras på annat sätt.

Referat ur en bok som snuddat vid mina tankesätt

Det följande är ett fritt referat ur Yvonne Hirdmans, *Att lägga livet till rätta*. Den boken, som är ett mellanting mellan en vetenskaplig redovisning och en essay, upplevde jag som ett fynd när jag fick den i min hand. Den gjorde klart för mig att jag långtifrån är ensam när jag tolkar den officiellt företrädda Gudstron som jag gör. Åtminstone finns det andra som snuddar vid mina tankesätt.

Yvonne Hirdmans bok berör dessutom det område som speciellt intresserar mig. Jag har under några år försökt tränga in i det svenska religiösa tänkandet under 1930-talet via de under detta årtionde nyvalda biskoparna. Vid detta mitt studium har jag ställt biskoparna mot den under trettioalet dominerande socialdemokratiska rörelsen. Socialdemokratin låter jag representeras av dåvarande statsministern Per Albin Hansson och av de ”sociala ingenjörerna” Alva och Gunnar Myrdal utifrån deras bok *Kris i befolkningsfrågan*.

Yvonne Hirdman är bred i sitt anslag när hon i sin bok redovisar sin syn på utopismens plats i samhälls- och samlevnadstänkande. Men hon har sitt fokus inriktat på just Alva och Gunnar Myrdal och deras *Kris i befolkningsfrågan*.

Ovedersägliga sanningar och utopiska absolutifieringar

Yvonne Hirdman fördjupar sig inte som jag ovan i den officiella Gudstrons förutsättningar. Hon konstaterar bara att Gud fördes bort från ”det aktiva handlandets arena” från Upplysningen och framåt. I Guds ställe trädde människan med sina ”ovedersägliga sanningar”, sina utopier och sitt från Gud övertagna Gudomliga ansvar.¹ Hon påpekar att den industriella och teknologiska utvecklingen gav detta utopiska tänkande ”en oerhörd förstärkning”.²

Hirdman exemplifierar med Alva och Gunnar Myrdal som hon betecknar som ”sociala ingenjörer”. Makarnas program för att ställa det ”lilla livet”, livet i hem, skola och på arbetsplatser, till rätta, styrdes av just tron på absoluta sanningar. Den tron hade, förutom av förnuft, kunskap och insikt, livats av föreställningar av utopisk karaktär. Hon radar upp

---

¹ Hirdman 1990, s 27, 216 f.

² Hirdman 1990, s 28.

illustrationer på makarna Myrdals ”utopiska absolutifieringar”. Exempelvis visar hon hur Alva Myrdal lyfte fram ”naturen själv” som ett sådan absolut sanning. Feminismen såg Alva Myrdal som en rörelse som syftar till att återta ”naturliga rättigheter”. Till det absolut naturliga och därmed rätta hörde vidare det före industrialiseringen rådande harmoniska tillståndet mellan könen. På den grunden såg Alva Myrdal kvinnans underordnade plats i trettioalets samhälle som en eftersläpningsprocess.³

Myrdals politiska, ekonomiska och ideologiska konstruktion

Hirdman låter makarna Myrdal i *Kris i befolkningsfrågan* utforma en ”sammanhängande politisk, ekonomisk och ideologisk konstruktion som var vetenskapligt skön att betrakta”. Deras sociala reformprogram styrdes av ”ibland osynliga normer”, långt ifrån självklara, bland annat av en behavioristisk syn, där människan var manipulerbar.

Att makarna Myrdals sociala reformprogram, trots de vetenskapliga anspråken, inte enbart vilade på vetenskaplig grund, visste naturligtvis makarna. Men Gunnar Myrdal lutade sig ändå mot att samhällsvetenskapen, trots att den inte var värderingsfri, dock inom sig ägde en korrigerande, självläkande kraft.⁴

Religion, tro, kristendom, ideologi

Så långt om detta. Jag fortsätter med några, som jag funnit, grundläggande ”sanningar” om religion, tro, kristendom och ideologi.

Begreppet religion står för mycket. Framför allt kan om den som påstår sig äga en religiös tro förutsättas att han/hon tror på Gud och eviga värden.

Kristendom är för mig en specifik form av religion med särskilda kännetecken men där det som ovan sagts om religiös tro också gäller kristendomen.

Vidare är det kännetecknande, inte minst för den kristne, att tron på Gud och eviga värden inte är det enda som rör sig i den kristnes huvud. Gudstron och evighetstron har smält samman med föreställningar av allahanda slag. Av vad är bestämt av tid, omständigheter och social verklighet.

Religion så beskriven är besläktad med ideologier av allehanda slag. Detta märker man när man jämför den religiöst troende med den som bekänner sig till en bestämd ideologi. Troende av båda slagen säger sig tro på något som djupast sett inte låter sig bevisas. Vidare gäller för båda att tron smält samman med och lever i symbios med föreställningar som härrör från den egna verkligheten. Den så uppkomna symbiosen bildar i sin tur underlag för vardagens tankar och handlingar.

Släktskapet mellan ideologi och religion

Släktskapet mellan ideologier och religion är enligt min mening odiskutabelt. Övergripande politiska (samhälleliga) ställningstaganden med sin ideologiska klangbotten har alltid samband med religiösa. Ett livskraftigt samhälle som fört undan Gudstron ersätter därför undantagslöst Gudstron med alternativa ideologier. Dessa ideologier förkunnar absoluta värden. Dessa absoluta värden tjänar som ett sammanhållande band och därmed som Gudstrons ersättning. Varför skulle det annars som i dagens Sverige vara så viktigt för politikerna att ständigt markera vikten av en gemensam värdegrund.

Myrdals jordiska himmelrike

För att återgå till Myrdals var målet för dem ett harmoniskt liv i hem och familj och detta i familjestrukturer som svarade mot en ny tids förutsättningar. Vidare ett samhällsliv präglad av samarbete och samverkan. Social harmoni, där harmonin och lyckan framställs som ovanifrån

³ Hirdman 1990, s 15, 112, 105 f, 11.

⁴ Hirdman 1990, s 122, 102, 125, 10.

kommande ovedersägliga självklarheter, var den outtalade grundvalen såväl för Myrdals som för andra.⁵ Ett slags jordiskt himmelrike alltså.

Arbete, skolning, indoktrinering

Först effektivt utfört yrkesarbete på bred front gav de resurser som var nödvändiga för att bygga upp det nya. I detta skulle såväl man som kvinna, make som hustru delta.

För att livet skulle kunna levas som naturen angav förutsatte makarna Myrdal dessutom medborgarskolning, t o m indoktrinering. Detta på alla plan och i alla åldrar. Ty människorna visste inte sitt eget bästa.

Sakkunniga med sina utredningar, sina programtexter och sina pekpinnar var nödvändiga ingredienser i det nya samhällsbygget. Hirdman benämner dessa sakkunniga den nya tidens präster.

Att denna skolning stod i ett spänningsförhållande till ett demokratiskt förhållningssätt är för Hirdman uppenbart. Spänningen i *Kris i befolkningsfrågan* mellan ett demokratiskt och ett auktoritärt förhållningssätt kan för övrigt redan en ytlig läsare registrera. Å ena sidan äger Myrdals tillit till folket och folkets egen förmåga å den andra intar man en förmyndarhållning.

Paradoxal är makarnas övertygelse att resultatet av den förutsatta indoktrineringen skall bli framväxten av fria, självständiga och intelligenta människor.⁶

Människosynen

Den människosyn Myrdals redovisar i bl a *Kris i befolkningsfrågan* är också den motsägelsefull. Å ena sidan omsorg om den enskildes välfärd. Självklara privilegier för vissa på andra bekostnad vänder de sig emot. Myrdals förutsätter solidarisk samverkan alla samhällsgrupper emellan. Å den andra sidan gör Myrdals, med Yvonne Hirdmans ord, människorna till ”barn, klienter, brukare”.

Och hur blir det med den för människosynen så grundläggande personliga friheten när den ställs mot den detaljerade planritning för mänsklig samvaro som Myrdals förutsätter? Eller med synen på människovärdet med de krav på stegrad mänsklig kvalitet och arbetsförmåga som en ny tid förutsätter? Att dessutom makarna Myrdal åtminstone indirekt kopplar människovärdet till den enskildes produktiva arbetsinsats, gör inte svaret lättare.⁷

Expertvälde

Det luktar också expertvälde i Myrdals samhällsanalys. Experter finns det nämligen många i Myrdals verklighet, experter i barnuppfostran, experter för att lära upp föräldrar, experter på psykologi, experter på inredning av hus och hem, experter på näringslära, för att nämna de viktigaste.

Gunnar Myrdal uppfattade för övrigt sig själv som den stora experten. Han ville framstå som sin tids Malthus, skriver Yvonne Hirdman. Han såg sin uppgift vara att

forma en verklighetsuppfattning, som var så oemotståndlig att det politiska program som den implicerade, måste följas av alla, oavsett politisk tillhörighet.

Varför inte också sin tids Jesus, tillägger jag, en vetenskaplig Jesus istället för evangeliernas.

Var det möjligen med syftet att vinna alla som formuleringarna i senare upplagor av *Kris i befolkningsfrågan* ändrades så att innehållet skulle falla även kristna i smaken. Och var det av samma anledning som Gunnar Myrdal blev allt mera resonabel i sitt umgänge med sin kristne antagonist nummer ett, biskop Runestam?

---

⁵ Hirdman 1990, s 10 f.

⁶ Hirdman 1990, s 49, 125, 110 f, 123, 125 ff, 226, 220.

⁷ Hirdman 1990, s 110, 55, 107, 17.

Utvaldheten

Makarna Myrdal ansåg sig tillhöra de utvalda som kände till historiens lagar, något som hjälpte dem i deras fastställande av sina sanningar om det ”lilla livet”.⁸ Den bibliska utväljelsetanken har i makarna Myrdal fått en av sina många fortsättningar, noterar jag.

Det stannade inte med ord

Slutligen är det värt att veta att Myrdals intentioner inte stannade med ord. Den ena statliga offentliga utredningen efter den andra tog vara på makarna Myrdals intentioner och förde dem vidare på deras väg till praktisk politik. Det nya folkhemmet byggdes upp av makarna Myrdal via dessa utredningar.⁹

b Vad som är kristet och vem som är kristen

Vad är kristet och vem kan egentligen kallas kristen? Det är de frågor jag ställer i den fortsatta framställningen. Jag gör det utifrån att Nycander i ”Liberalismens idéhistoria” definierar kristet och kristen på ett visserligen knapphändigt men ändå närmast fundamentalistiskt sätt. För Nycander är kort och gott den kristen som bekänner sin tro på och är förankrad i överjordiska sanningar och ett på väsentliga punkter icke rationellt inomvärldsligt sätt att tänka. Vad jag syftar till att visa är det komplicerade i att bestämma vad som är kristet och vem som är kristen.

Splittrad bild

Först några självklarheter. Att en kristen bekännare säger sig tro på Gud och Jesus är givet, liksom att hon hoppas på ett liv efter detta. Monogami, äktenskaplig trohet och tio Guds bud ingår också i allmängodset, åtminstone har det gjort det.

Dessa gemensamma nämnare gäller emellertid enbart på ett ytligt, närmast retoriskt plan. Går man djupare, faller enheten samman som ett korthus. Det visar sig att kristna i såväl nutid som dåtid, förstått och förstår den kristna trons faktiska innehåll och budskap olika. Framför allt skiljer sig synen på trons konsekvenser. En kristen med svensk bakgrund står troligen i allmänhet värderingsmässigt närmare en svensk ateist än ett trossyskon i något av utvecklingsländerna.

Den som söker förstå vad den kristna beaktelsen, tillämpat socialt och politiskt, står för, hamnar därför i svårigheter. Föreställningar av de mest skilda slag, ofta sinsemellan motsägande, har under tidernas lopp förutsatts vara kristna och kristen kan man benämnas med vitt skilda motiveringar.

Bibeln inte entydig

Orsakerna till den splittrade bilden är många. Bland annat är bibeln långt ifrån entydig. Exempelvis påbjuder bibelordet å ena laglydnad, å den andra förkunnar samma Ord den villkorslösa nåden. Det är inte allom givet att se om det är nåden som lägger grunden eller lagen. Inte heller när det ena eller det andra äger sin tillämpning. Detta desto mindre som människonaturen har en benägenhet att välja det som gynnar henne själv bäst.

Budskap och yttre omständigheter sammansmälta

Dessutom är uppenbarelsen, jag tänker främst på den uppenbarelse vi kristna kallar Nya testamentet, inte enbart en skänk från ovan. Dess innehåll har bearbetats i och av församlingar bestående av Jesusanhängare. Bland dessa troende fanns även de som i slutändan skrev ned de heliga traditionerna. Naturligtvis levde inte dessa människor i ett lufttomt rum. Även de var

---

⁸ Hirdman 1990, s 113, 118 f.

⁹ Hirdman 1990, s 147 f, 129, 118.

påverkade av sin tids föreställningar, bekymmer och förhoppningar, något som påverkade både förståelse och innehåll.

Som det började har det sedan fortsatt. Yttre omständigheter har med nödvändighet påverkat det kristna budskapet och den kristna övertygelsen. Detta ytterst därför att uppenbarelsen är kopplad till den historiska verkligheten.

Av detta följer att kristen tro per definition är påverkbar, föränderlig och att den tar sig olika uttryck beroende på omständigheter. Detta gäller i allra högsta grad i sin sociala och politiska tillämpning. Den som inser det undviker många missförstånd.

Personligen måste jag bekänna att det sannerligen inte varit eller är lätt att finna den kristendomens nyskapande kraft som jag trots allt är övertygad om att den finns där.

Renodlingens väg

Hur har då kyrkorna bemästrat problemet med den mångtydiga tron? Inte främst genom att försöka renodla den förmodade uppenbarelsen. Den proceduren är för den delen omöjlig. Kristendomen är per definition en historisk religion, inte teoretisk filosofi. När teologen försöker rensa texterna från det tidsbundna, kommer ofelbart nytt tidsbundet innehåll att inta det gamlas plats. Teologen förmår nämligen inte bortse från sina egna tidshistoriskt betingade ramar.

Den ”snitslade” tron

Ytligt sett har man lyckats bättre när man, ytterst förenklat uttryckt, försökt styra tolkningen av tron genom att konstruera lärosatser, så kallade dogmer. Dessa lärosatser har bildligt talat fungerat som snitslingen på en terrängbana. Följ snitslingen så blir du frälst, har man förkunnat från predikstolarna. Att sedan den ena kyrkan inte snitslat som den andra lär ingen ha undgått att märka.

Lärosatsernas styrka är att de befrämjar stabilitet i tron liksom att de ger tron profil. Framför allt har den ”snitslade” tron använts som makt- och styrmedel. Man kan för svensk del visa hur kyrkans och samhällets ledare haft bruk av den fastställda religionen i sina försök att styra samhällsutvecklingen. Framför allt tog prästerna katekesen till hjälp när de höll sockenborna inom den kristna anständighetens gränser. Sammantaget kan man säga att den ”snitslade” tron fungerat politiskt och socialt konserverande.

Tron förvisad till privatlivet

Att i en upplyst tid med konkurrerande världsförklaringar, förnyad världsbild och ett allt mer utbredd tvivel på den kristna trons sanning, fortsätta på den inslagna vägen blev från 1700-talet och framåt allt mera oöverkomligt. I slutändan blev det omöjligt att luta sig mot påstått sanna, men i själva verket postulerat sanna, lärosatser, vilka allt mera ”skavde” mot det som i tiden upplevdes som uppenbar sanning. Det har kristna från de mest skilda konfessioner i västvärlden tvingats inse. Hårdhänt har kyrkorna tvingats bort från den politiska banan och hänvisats till den privata.

Så entydig har utvecklingen varit att det blivit en modern av de flesta anammad dogm att betrakta kristendomen som en privatsak. Så i allra högsta grad i länder påverkade av liberalismen. Detta har bland annat Svante Nycander visat i sin studie av liberalismens idéhistoria. Nycander har dessutom för egen del utan reservationer anammat dogmen om att kristendomens plats är privatlivet.

Nyansats genom frontförkortning

Kännetecknande för kyrkorna i länder där tron tvingats retirera har varit ständigt återkommande försök till nyansats. När man granskar dessa nyansats bygger de regelmässigt på något jag kallar ”frontförkortning”. Med ”frontförkortning” menar jag att

vissa kristna ”sanningar”¹⁰ väljs ut, accentueras, smälts in i samtidens verklighetsuppfattning för att sedan användas som sammanfattning av kristendomen i sin helhet.

Denna ”frontförkortning” kännetecknade framför allt den liberala teologin som växte fram i sekulariseringens spår kring sekelskiftet 1900. ”Frontförkortning” har sedan i realiteten, trots påståenden om motsatsen¹¹, varit den bärande linjen i nutidens försök att bevisa trons förträfflighet och hävda dess rättmätiga plats i dagens samhälle. Detta gäller även den fundamentalistiska form av kristendom som jag tror att Nycander ytterst haft som förlaga när han som vi kommer att märka gör kristendomen till en övervärldsligt förankrad storhet som bildar kontrast till liberalismens rationalitet och inomvärldslighet.

För sammanhanget är det viktigt att notera att även den ”frontförkortade” kristendomen är splittrad och mångtydig.

Kristet är det som den kristne bekännaren anser vara kristet

Hur man vänder sig tycks det alltså omöjligt att på grundval av praktiserad kristendom finna en gemensam kristen linje. Pessimisten ger upp inför svårigheterna och påstår; *kristet är det som den kristne bekännaren anser vara kristet.*

Så långt behöver man kanske inte gå. Både dåtidens ”snitsling” och nutidens ”frontförkortning” har trots allt preciserat vad man i en viss tid, i ett visst sammanhang och i en viss kyrka kan kalla kristet.

Nutidens teologi visserligen splittrad men ändå pådrivande

Det är värt att notera att den teologi som vuxit fram i sekulariserade länder dessutom inte automatiskt kan betecknas som konservativt samhällsbevarande eller som en bromsande kraft i tider av nydaning. Den har i stället många gånger fungerat som idégivare och pådrivare.

Ur ett samhällsperspektiv kan det ibland t o m vara svårt att skilja teologi som den utformas i nutid från politisk ideologi. Den kristne bekännaren har blivit, alternativt borde betraktas som, en bland flera röster i samhällsdebatten.

Att sedan den kristna rösten inte är entydig bör inte förskräcka. Det tillhör, som jag försökt visa, själva förutsättningarna.

Vem är kristen?

Vem är då utifrån detta resonemang kristen? Det enklaste svaret lyder; *den som bekänner sig vara kristen, är kristen.* Svagheten med denna definition är att den liknar pessimistens ovan refererade hållning. Den säger ingenting om vad det innebär att vara kristen.

Alternativet blir, om jag följer resonemanget från ovan, att *den är kristen som följer en specifik kyrkas tolkningsmodell.* Det betyder för katolikerna, om jag hårdrar och förenklar, att den är kristen som firar mässan regelbundet och för pingstvännen den som ropar halleluja och säger sig vara frälst.

Ytterligare ett alternativ, tillämpat f a av de katolska, ortodoxa och lutherska kyrkogrenarna, är att låta en symbolisk handling, dopet, avgöra om en människa är kristen eller inte. *Döpt=kristen, odöpt=icke kristen.* För att kvalificera ett ”kristenbegrepp” som bygger på dopet skiljer man gärna ”praktiserande” kristna från ickepraktiserande. De praktiserande går i kyrkan och firar mässan medan de icke praktiserande kristna lever utan närmare kontakt med kyrkan. Eller med den lilla katekesens ord. ”Jag kallas kristen, emedan

---

¹⁰ såsom gudstro i en speciell tolkning, kristustro förstådd på ett speciellt sätt, bibeltro utifrån ett antal förutfattade meningar om bibelns innehåll och budskap, eller utifrån en kyrkosyn med alldeles specifika betoningar.

¹¹ Teologernas alternativ till liberal teologi har från tjugutalet och framåt varit många. Mest känd är den s k dialektiska teologin och för Sverige del ”Lundateologin”.

jag genom dopet är upptagen i Jesu Kristi församling och med församlingen tror och bekänner honom vara min Frälsare och Saliggörare”.

c Tro och politik oskiljaktiga

Det sekulära samhället

Kyrkan har inte längre självklart förtur i ett sekulariserat Västeuropa. Det har politikerna signalerat genom att definiera samhället som sekulärt och genom att medvetet hålla isär kyrka och stat. Bekännelsen till det sekulära samhället innebär enligt dem ett *ja till rationalitet och ett inomvärldsligt betraktelsesätt*. Detta anses vara det naturliga i en demokrati. Politik är en sak, tro en annan. Politiken tillhör det allmänna, tron privatlivet.

Gränsen mellan nu och då är dessutom skarpt dragen i politikernas och intellektuellas retorik. Tidigare var kyrkan en privilegierad statskyrka, konstaterar de. Kyrkans tro var dessutom den självklara ledande ideologin i samhället. Nu däremot vilar samhället på *demokrati, solidaritet, människovärde, jämställdhet och mänskliga rättigheter*.

Inte sekulärt i egentlig mening

Att denna verklighetsbeskrivning innehåller sakliga spänningar är uppenbart. Man kan inte beskriva samhället som sekulärt i ordets egentliga mening och samtidigt förkunna demokrati, solidaritet, alla människors lika värde, jämställdhet och mänskliga rättigheter som de högsta av värden. Att tilldela människor lika värde oavsett utförsågävor och kapacitet är nämligen varken inomvärldsligt eller grundat på rationalitet. Demokratiskt sinnelag och känsla för mänskliga rättigheter hör hemma bland de mänskliga värderingarna. Värderingar i sin tur vetter ovillkorligen mot en människas grundsyn och tro.

Man kan däremot mycket väl med den intellektuella hedern i behåll mena att kristendom och en kyrka som är lierad med staten inte har med ett modernt samhälle att göra, t o m mena att religiös tro inte får äga något automatiskt försteg i nutidens samhälle. Men det betyder inte att samhället därmed är sekulärt. Inte ens allmänt utbredd ateism duger i sig som skäl för den benämningen. Att människor är ateister innebär nämligen att de saknar gudstro, men säger inget om hur de ställer sig till andra värden som inte låter sig bevisas eller är rationellt och inomvärldsligt betingade.

Man kan naturligtvis, och då i egentlig mening, kalla det samhälle sekulärt som inte låter sig styras eller påverkas av någon form av gudstro. Men det blir förvirrande eftersom tro som jag försökt visa i avsnittet ”Gud utan Gud” innefattar så mycket mer än gudstro. Dessutom är det så att om en icke rationellt betingad tro överges, träder andra i dess ställe. Detta gäller även i det sekulariserade Västeuropa.

Tro och politik hör visst ihop

Vid närmare eftertanke är det osakligt att hävda att tro och politik inte hör ihop. Det motsägs dagligen av en politisk verklighet som med nödvändighet inte bara handlar om medborgarnas pengar och ekonomi utan också om vad pengarna skall användas till. Och för att ha något att säga om penninghanteringen krävs det värderingar som i sin tur förutsätter någon form av tro.

När detta skrivs har jag nyligen sett på programmet ”Gomorra” i TV 1. Där trädde Miljöpartiets förra språkrör Birger Schlaug upp till försvar för kulturen. Hade vi inte kultur vore människan själlös, påstod han bestämt. Detta med anledning av att ”Svenskt näringsliv” med Stefan Fölster som främste företrädare ville begränsa högskolornas subventioner till humanistiska ämnen. När jag hörde Schlaug kände jag att jag fått ett slagkraftigt exempel på en klockren trosutsaga från ett håll man knappt kunde vänta det.

I själva verket flödar trosutsagorna nu som tidigare både i politiska och andra offentliga sammanhang. Trossatser, påstått absoluta sanningar, kulturella uttryck av diverse slag, liksom höga och luftiga ideal, föds nu som tidigare i människors sinne och intar sin plats i offentligheten.

Trosutsagorna måste få ifrågasättas

Mot detta har jag ingenting att invända. Jag ser det tvärtom som naturligt i ett demokratiskt samhälle. Vad jag däremot reagerar mot är när tron i sina olika utformningar tas för given och blir till något ointagligt, förbjudet att ifrågasätta. Så skedde igår när de kristna sanningarna inte fick ifrågasättas och idag när vår tids ”heliga” sanningar inte får förnekas eller ens ifrågasättas.

Tron och idealen måste få finnas där, men de måste också, lika självklart som den förda politiken, kunna granskas. Ur detta granskande påverkas såväl trosuppfattningar som ideal. Detta gäller såväl kristna som andra ”sanningar”. Möjligen är kristna sanningar på grund av sitt förment höga ursprung svårare att rucka på än andra. Dock skall betänkas att kristendomen är en historisk religion där uppenbarelsen alltid lever i symbios med historisk och aktuell verklighet. Som sådan är den minst av allt opåverkbar.

Tro som inte håller måttet inför allmänhetens, kulturelitens och politikernas prövning tvingas retirera för att leva ett undanskymt liv buret av ett fåtal entusiaster. Sådant som däremot slår an och fungerar blir till allmän mening. Många av de kristna ”sanningarna” har i den processen tvingats bort. Detta gäller såväl religiösa trossatser som etiska och moraliska ståndpunkter. Orsaken har långt ifrån alltid varit att trossatsen inte håller måttet vare sig av rationella eller inomvärldsliga skäl. Avgörande har helt allmänt varit bristande nuanpassning. Själv är jag bland dem som bär vidare många sådana kasserade och passerade övertygelser och ståndpunkter. Jag gör det av inre övertygelse och i förhoppning om att de skall övervintra för att i sinom tid komma igen..

De ständiga omtagen

Att även trosutsagor måste få ifrågasättas är en sanning som ständigt behöver aktualiseras. Detta särskilt idag när religionen fått ny aktualitet genom invandringen. En stor andel av invandrarna kommer från länder som saknar demokratisk tradition. För många av dem är det främmande att ifrågasätta religionens sanningar. Dessutom, och det är på sikt viktigare, behöver ifrågasättandets konst även övas i genuint ”svenska” miljöer. Och då gäller det inte enbart att våga ifrågasätta religiösa sanningar utan även andra uppfattningar som har sin grund i tro.

Paralleller mellan nu och då

Många låter sig förvillas av de skarpa gränser som dras mellan då och nu. Man tror att allting blivit annorlunda. Så är långt ifrån fallet. Trons betydelse har exempelvis inte brutits därför att kristen tro satts på undantag. Visserligen talar man i dag inte så mycket om tro som om värderingar och idéer. Men i tillämpningen är tro och värderingar två sidor av samma sak.

Förr talade man om kristen tro som samhällets självklara grund. I dag har den kristna tron ersatts av värdegrunden. På vissa punkter är denna okränkbar. Den som offentligt tänker annorlunda hamnar utanför. Likheter med gamla tiders kyrkotukt är uppenbar.

Tidigare skulle statskyrkans präster styra och bestämma över vad människor skulle tro, tycka och göra. I dag har staten värvat vetenskapsmän, konsulenter, jämställdhetsombudsmän och myndigheter för den uppgiften.

En konsekvens av mitt resonemang är att vårt samhällssystem i klarhetens intresse behöver karakteriseras på ett tydligare sätt än som ett sekulärt samhälle. Samhället är sekulärt i den meningen att religiös tro förvisats från offentligheten. Det är däremot inte sekulärt om därmed

menas att samhället satt tron på undantag och i dess ställe placerat rationalitet och inomvärldslighet. Detta av skäl som jag ovan redovisat.

II De liberala grundtankarna alternativt tolkade

Liberalismen kan liksom andra ideologier bestämmas dels utifrån sina övergripande tankemönster dels utifrån sin praxis. Här intresserar de övergripande tankemönstren, jag kallar dem liberala grundtankar. Dessa grundtankar hämtar jag fram från Svante Nycanders ”Liberalismens idéhistoria” 2009, vars text jag ibland refererar men i huvudsak citerar.

I den alternativa tolkning som jag i fortsättningen kommer att redovisa, söker jag visa att Nycanders gränsdragning mellan liberalism och religion behöver kompletteras. Nycander överbetonar enligt min mening liberalismens inomvärldslighet och ser inte förbindelseleden till religionen. För att visa detta sätter jag i denna uppsats dennes användning av begreppet sekularism, och den verklighet som föranleder honom att använda detta begrepp, under luppen. Genomgående föreslår jag alternativa tolkningar. I övrigt har jag utan närmare prövning utgått från och godtagit Nycanders framställning.

”Tänkt men inte visat”

Mitt resonemang förutsätter att de liberala grundtankar jag tar upp kan förenas i en gemensam definition. Detta låter sig också göras.

Om varje grundtanke som jag redovisar kan sägas att den är uttänkt och formulerad för att leverera en övergripande förklarande och sammanfattande tankefigur.

Grundtankarna är inte några absoluta sanningar. De kan inte jämföras med exempelvis naturlagar eller matematiska satser. De liberala grundtankar jag redovisar hör mer samman med förmodanden, antaganden, slutsatser utifrån erfarenhet och historiskt sammanhang eller med trossatser, gärna i visionens form. Till funktionen har de med tiden utvecklats till postulat. Jag har valt att på varje här redovisad liberal grundtanke sätta epitetet: *Tänkt men inte visat* för att markera att vi inte har att göra med en i formell mening bevisad sanning. När jag i fortsättningen använder detta epitet hänvisar jag till det ovan anförda. Jag slipper då att tynga texten med upprepningar.

Om de liberala grundtankarna gäller att de genomgående ”pekar neråt”. Med det menar jag att de fungerar som redskap eller ”tankeramar” i inomvärldsliga politiska eller sociala sammanhang. Det betyder, för att ta ett enkelt exempel, att ”människovärdet” inte är en fritt svävande tankekonstruktion enbart, utan en tanke menad att tillämpas i den mänskliga samvaron.

Nycander säger i sak inte mycket mer om de religiösa grundtankarna än att de är obevisbara och att de är förankrade i ett övervärldsligt sammanhang. Det må så vara. De religiösa grundtankarna är förvisso mer högtflygande än de liberala. Men det är fråga om en gradskillnad, inte en artskillnad. Liberala och religiösa grundtankar har det gemensamt, och det är det väsentliga, att de bygger på tro på något absolut som icke är bevisat, på *något tänkt men inte visat*.

Dessutom ”pekar” ofta de religiösa grundtankarna liksom de liberala ”neråt”. De gör det genomgående när ämnet är samlevnad, samhälle och politik. Inte enbart liberala ledare utan även religiösa kommer med förslag om livets mångahanda. De gör det påverkade av sin ideologiska eller religiösa grundhållning naturligtvis. Men det är som bekant också många andra faktorer som spelar in.

Den liberala visionen

Redan i inledningen av sin bok om liberalismens idéhistoria anger Nycander det tema kring vilket hela framställningen kommer att kretsas. Han talar om jämlikhet och gemenskap som liberalismens sammanhållande vision. Den liberala visionen förutsätter, skriver Nycander,

1 intellektuell och personlig frihet, 2 sekularism, 3 mänskliga rättigheter, 4 kontroll över den politiska makten och 5 frigörelse av marknader.¹²

Redan av detta går att läsa ut att den liberala visionen utgår från den enskilda individen och dennes rätt, inte kollektivets. Det betyder i förlängningen att den politiska makten ytterst kan härledas till den enskildes vilja.

Intellektuell och personlig frihet, politisk makt, inklusive frigörelse av marknader, ses som givna friheter och rättigheter. Givna av vem frågar man sig.

På motsvarande sätt bygger talet om mänskliga rättigheter på förutsättningen att rättigheterna vilar på någon form av till människan givna eller av människor överenskommen grundlag. Vad är det annat än en trosföreställning?!

Sekularism innebär i Nycanders föreställningsvärld något inomvärldsligt, rationellt. Men står liberalen i egentlig mening på inomvärldslig, rationell grund när han/hon byggt sin liberalism på grundtankar på vilka epitetet ”sett men inte visat” kan sättas? Skärskådar man det hela närmare utifrån Nycanders framställning synes sekularismen över tid vara ett av redskapen i liberalismens kampen mot kyrkans maktanspråk. En samhällssyn som i realiteten är konsekvent sekulär, d v s verkligen står på inomvärldslig, rationell grund, lär vara svår att finna.

Och hur är det egentligen i praktiken? Betyder liberalens sekularism till vardags egentligen något mer än att han eller hon tänker praktiskt och vettigt, i bästa fall utifrån sin ideologi, dock utan att blanda in Gud, himmel eller religiösa trossatser i resonemanget?!

I slutet av sin framställning återkommer Nycander till de liberala grundtankarna. Där sammanfattar han dessa i följande formulering.

[Några liberala grundtankar tankar som är gemensamma över tid] tron på ett sekulärt förnuft, personlig, intellektuell och politisk frihet, ovilja mot godtycklig okontrollerad makt. Gemensam är också traditionen att dra allmängiltiga slutsatser av en erfarenhet som alltid är lokal och begränsad. Universalism är ett typiskt drag.¹³

Grundtankarna i sin helhet förstås alltså av Nycander existentiellt eller historiskt. Det är utifrån en existentiell eller historisk utgångspunkt som liberalen i Nycanders tolkning tror och satsar på personlig, intellektuell och politisk frihet osv.

Också för mig blir den liberala tron enligt ovan uppenbart ohållbar om liberalen anser sig vara bärare av rationellt bevisbara slutgiltiga sanningar. Den liberala visionen ger för mig mening när den förstås som ansatser utifrån historiska situationer och förhållanden, där relativ och i samtiden förutsatt jämlikhet och gemenskap upplevs vara hotad. Visionen får få betydelse när jämlikhet, gemenskap liksom sekularism, ses som mål värda att sträva mot. Att det i denna värld ens kan tänkas något som med rätta och i ren form kan betecknas som intellektuell och personlig frihet, sekularism, mänskliga rättigheter, kontroll över den politiska makten eller fria marknader, betvivlar jag.

---

¹² Nycander 2009, s 11.

¹³ Nycander 2009, s 464.

Till detta historiska perspektiv hör att liberalismen liksom alla åsiktsriktningar under 1800-talet inspirerades av idealismen och det historiska perspektivet på historien. Inte minst Hegel påverkade indirekt även liberalismen.¹⁴ Detta betonar även Nycander.

[genom Kant och Hegel] idealism... bidrog till väsensfrändskapen mellan liberalismen och de ideella folkrörelserna, som var ett av de starkaste inslagen i 1800-talets samhällsliv i stora delar av Europa och Amerika.¹⁵

Nycander går så långt att han påstår att socialliberalismens tänkande var organiskt.

[Socialliberalismen] De nya liberalernas tänkande var ”organiskt” som en reaktion mot kontraktsteorin och den klassiska nationalekonomin.¹⁶ (Fet stil i citaten här och nedan markerar sådant som jag speciellt tar upp i mina kommentarer)

Dessutom ”organiskt” eftersom liberalismens hittillsvarande ”laissez faire”- politik skulle ha inneburit katastrofala följder när industrialismen tagit fart, tillägger jag. Det organiska tänkandet svarade bättre mot de behov som uppstått i samhället, bättre än ”laissez faire” och den av liberalismen omhuldade ”kontraktsidén”.¹⁷ Eller annorlunda uttryckt; föreställningen att tillvaron är organisk är en trosföreställning, (en hypotes, en teori), som prövats mot den sociala verkligheten under bestämda yttre omständigheter och visat sig fungera just i detta sammanhang.

Tänkarna bakom den liberala visionen är enligt Nycanders förord: Spinoza, John Milton, John Locke, Montesquieu, David Hume, Adam Smith, Thomas Jefferson, James Madison, Thomas Paine, Jeremy Bentham och Immanuel Kant. Av dessa var några filosofer (Spinoza, Locke, Hume, Bentham, Kant) en politisk filosof (Montesquieu), en diktare och publicist (Milton), en nationalekonom (Adam Smith), en politisk skriftställare (Paine) och några amerikanska politiker (Jefferson, Madison).¹⁸

Denna uppräknning av namn leder mig till följande förmodande. Var det möjligen inte så att filosoferna, liksom nationalekonomen Adam Smith, menade sig ha fått viss reda och sammanhang i samtidens alltmer vidgade vetande. De konkretiserade vad de kommit fram till i slagkraftiga och lättförståeliga doktriner (samhällskontraktet, mänskliga rättigheter, laissez faire osv). De nämnda politikerna tog vara på det givna tankegodset och gjorde det politiskt brukbara i ett kolonialt Nordamerika som just frigjort sig från England. Liberalismen så förstådd måste betecknas som en moderniseringsrörelse eller en rörelse i tiden

Liberal framstegstro

Den naturvetenskapliga revolutionen, som inleddes under renässansen och nådde sin höjdpunkt med Isaac Newton (föregångare bl a Descartes och Bacon), ändrade världsbilden och bidrog till **framstegstro** i det **sekulära förnuftets** tecken. **Friheten att söka sanningen** om inomvärldsliga ting var det första liberala genombrottet.¹⁹

---

¹⁴ Nycander 2009, s 429.

¹⁵ Nycander 2009, s 432.

¹⁶ Nycander 2009, s 304.

¹⁷ Mer om kontraktsidén i den fortsatta framställningen.

¹⁸ Nycander 2009, s 11.

¹⁹ Nycander 2009, s 25 f. Fet stil markerar att ordet eller uttrycket kommer att kommenteras.

Företrädarna för den naturvetenskapliga revolutionen (Descartes, Bacon och f a Newton) försökte ge svar på i huvudsak inomvärldsliga frågor med hjälp av kunskap byggd på förnuft och prövbar empiri. Deras trosföreställningar kom främst till uttryck i framstegstro gällande inomvärldsliga förhållanden. Dessa forskares nyansatser ledde dessutom till en sannare världsbild och därmed också till allmänt nytänkande. Ett av resultaten av detta nytänkande var det första liberala genombrottet. Så långt tror jag mig följa Nycander i spåren.

Men, önskar jag tillägga; samtidigt ledde den naturvetenskapliga revolutionen till förnyade synteser mellan trosföreställningar och världsbild. Det tillägget gör emellertid inte Nycander, som genomgående avkläder det sekulära förnuftet sitt trosinnehåll. Detta trots att tro, hopp, ej bevisade föreställningar och sanningar är inmängda även i de mest ”sekulära” resonemang.

Till Nycanders försvar måste dock tilläggas: Den förnyade syn på världen, som bland annat Descartes, Bacon och Newton introducerade, försvagade i grunden förutsättningarna för kristen tro att ingå i trovärdiga synteser. Religiösa förklaringsmodeller blev inte längre lika självklara som tidigare.

Det sekulära förnuftet förbinder Nycander med det fria sanningssökandet. Men är detta sanningssökande egentligen så fritt, frågar jag mig. Brukar det inte alltid bli hårda tag mellan gammalt och nytt i brytningstider? Detta beroende på ett då när man sökte sanningen på den gamla världsbildens grund och ett nu när sanningen eftersöks på den nya världsbildens grund.

Naturrätten som medel att knäcka den religiösa hegemonin

Nycander har observerat att naturrätten hör hemma i den kristna traditionen, men att den i och med Hugo Grotius började gå sina egna vägar

[Naturrätten] fördes vidare inom den katolska kyrkan, men under den nya tiden blev den ett medel för att frigöra moralfilosofi och politiskt tänkande från **religiös hegemoni**. . . Holländaren Hugo Grotius... framförde en naturrättslig teori som inte var förenad med **teologin**.²⁰

Mot detta är ingenting att invända. Men en precisering är på sin plats. Att naturrätten frigjordes från religiös hegemoni liksom från teologin innebar att den frigjordes från samtidens och framtidens dominerande kyrkolära.

En liknande komplettering är på sin plats när Nycander skriver:

För Hobbes, Locke och Rousseau gällde det att etablera en ny legitimitet för politisk makt i trots mot aposteln Paulus lära att ”ingen överhet finnes, som icke är av Gud”.²¹

Citatet från Paulus kan inte i sin ursprungliga form betecknas som en lära men har förvisso under historiens lopp blivit det. Paulus ord om överheten är emellertid inte den enda bibliska aspekten på överheten. Jmf profeternas kritik av kungarna, Johannes döparens ohöljda fördömanden av Herodes Antipas och Salome och Uppenbarelsebokens målande skildringar av den världsliga makten som Vilddjuret.

Det är uppenbart vad Nycander är ute efter. Han syftar till att visa att naturrätten var ett medel att få bukt med religiösa, övervärldsliga uppfattningar i politiska sammanhang. Att hans schabloniseringar av religionens innebörd försvagar hans argumentation är uppenbart. Dessutom får han problem med Spinoza, enligt Nycander en av liberalismens fäder. Spinoza var nämligen panteist. Följande citat visar hur han försöker väja för detta faktum.

---

²⁰ Nycander 2009, s 26.

²¹ Nycander 2009, s 26.

[Spinoza] var panteist, det gudomliga är identiskt med världen, men hans **politiska resonemang** var genomgående **sekulära**... Han utgick från teorin om samhällskontraktet och hävdade att individen har naturliga rättigheter²²

Att Spinozas politiska resonemang inte genomgående kan ha varit sekulära är uppenbart. Det kan de inte vara eftersom han utgick från postulaten samhällskontrakt och naturliga rättigheter. Både det ena och det andra måste betecknas som trosföreställningar.

Att tanken på samhällskontraktet och de naturliga rättigheterna pekade neråt mot inomvärldsliga förhållanden var för Nycander det avgörande tecknet på att resonemanget var sekulärt. Men i så fall, invänder jag, vore även kyrkliga ledares argumentation i världsliga frågor i huvudsak sekulära. Även deras resonemang pekar mestadels neråt mot inomvärldsliga förhållanden.

Trosföreställningar på rad i Lockes samhällsteori

I Nycanders redovisning av Lockes samhällsteorier staplas i min tolkning trosföreställningarna på varandra.

Premissen för Lockes politiskt centrala rättighetsteori är att individen äger sin egen person, sin egen kropp. Egendom uppstår när han förenar sitt arbete med naturens gåvor...²³

För mig är det givet att Locke tänker sig att individen äger sin egen person och han tänker sig att egendom uppstår när den självständige individen förenar sitt arbete med naturens gåvor. Att tänka sig utan att veta kallar jag tro. Besläktad med Lockes tänkta egendomsrätt är den kristna tanken på förvaltare. Både det ena och det andra vilar i tro.

[Locke] **Alla är fria och jämlika**, relationerna är ömsesidiga; som varelser **av samma art är människorna** ”födda att njuta samma naturens gåvor”. I naturtillståndet saknas emellertid en högsta makt att appellera till. En sådan skapas genom **samhällsfördraget**, ...²⁴

Vad är detta annat än tankar som i hög grad är besläktade med kristna föreställningar! Även i den kristna traditionen talas om frihet, jämlikhet och människor av samma art. Låt mig visa på släktskapet i följande två komprimerade satser.

Frihet, jämlikhet, människor av samma art ett kristet postulat, vars garant är Gud
Frihet, jämlikhet, människor av samma art ett av Locke skapat postulat, vars garant är Samhällsfördraget.

Att både det ena och det andra är trosföreställningar lär vara svårt att förneka.

Lockes teori vore otänkbar utan Hobbes. De etiska premisserna, empirismen och strävan att konstruera ett socialt universum utan **väsentligen övernaturliga element** hade de gemensamt.²⁵

När Nycander påstår att Locke försökte skapa ett socialt universum utan väsentligen övernaturliga element är detta dunkelt tal. Som om inte Lockes samhällsfördrag var ett övernaturligt element. Följande övergripande kommentar är här på sin plats. Den nya legitimitet för politisk makt som Hobbes, Locke och Rousseau etablerade handlade bl a om naturtillstånd och ett ursprungligt samhällsfördrag. Exempelvis legitimerade Locke äganderätten ur arbetet. En tro har alltså ersatts av en annan. Trosföremålet är nu inte i första

---

²² Nycander 2009, s 28.

²³ Nycander 2009, s 53.

²⁴ Nycander 2009, s 54.

²⁵ Nycander 2009, s 57.

hand Gud utan ett tänkt inomvärldsligt naturtillstånd liksom ett tänkt inomvärldsligt samhällsfördrag och en tänkt äganderätt som får sin tänkta legitimitet i arbetet. Tron hos Hobbes, Locke och Rousseau ligger med min terminologi i att de hävdar ”något som är tänkt men inte visat”.

Nycander ställer Kant mot Locke i synen på ägande.

Hos Locke är äganderätten primär och den statliga rättsordningen sekundär; den sistnämnda är skapad bland annat för att skydda egendomen. Hos Kant gäller motsatsen, ägandet är en funktion av rättssystemet som antas vila på ett brett samförstånd. **Lockes konstruktion av ägande** i naturtillståndet öppnar slussportarna för ändlösa tvister om vem som äger vad, eftersom naturen ger så liten vägledning...²⁶

Man har skäl att fråga sig vad som egentligen skiljer Lockes ”konstruktion” från en ”hållning betingad av religiös tro”?

Nycander om mänskliga rättigheter

När Nycander inte refererar utan skriver mera övergripande slår hans av mig gillade historiska syn på de liberala ”sanningarna” igenom. I det här fallet i hans bedömning av de mänskliga rättigheternas segertåg.

Nästan alla länder har antagit Förenta nationernas rättighetsdeklaration 1948 trots skillnaderna i religion, kulturtraditioner och rättssystem... Rättigheterna har blivit lag och behöver inte mer än andra lagar stödet av en särskild filosofisk teori.²⁷

För min egen del skulle jag vilja tillägga följande: Rättigheterna har med andra ord blivit en dogm, en trossats eller en grundlag, som inte längre behöver diskuteras utan tillhör förutsättningarna. Parallellen med de kristna ”sanningarnas” väg från förkunnelse till trospostulat är slående.

Att de mänskliga rättigheterna inte behöver stödet av en särskild filosofisk teori betyder dock inte, skriver Nycander i ett annat sammanhang, att liberalismen gett upp försöken att motivera mänskliga rättigheter filosofiskt. Det tillhör tvärtom det centrala i liberalismen.

Liberalism och mänskliga rättigheter har en gemensam historia. Att filosofiskt motivera rättigheter, att tydligt formulera dem i lagtexter, fördrag och internationella deklARATIONER och att klargöra betingelserna för en rättsstat hör till det centrala i liberalismen.²⁸

Låt gå för att man inom liberalismen fortfarande filosofiskt försöker motivera varför det finns något som heter mänskliga rättigheter. Men varför bara filosofiskt, varför inte också religiöst. När man nämligen filosofiskt försöker förklara rättigheterna befinner man sig på ett subjektivt värderingsplan där man i någon mening alltid förutsätter en absolut sanning, alltså på samma plan som religionen.

Vidare, för att utveckla detta, den filosofi som motiverar rättigheter är ibland naturrättsligt orienterad. Det betyder att den förutsätter att rättigheterna ligger i tingens egen natur. Att anta att vissa rättigheter ligger i tingens egen natur eller att som kristendomen anta att rättigheterna ligger i den gudomliga ordningen är besläktade föreställningar. Jag benämner dem båda religiösa.

---

²⁶ Nycander 2009, s 160.

²⁷ Nycander 2009, s 424.

²⁸ Nycander 2009, s 400.

Jag har för den delen svårt att som Nycander konsekvent skilja inte bara filosofiska utan också humanitära bevekelsegrunder från religiösa. Ofta är det humanitära och det religiösa två sidor av samma sak.²⁹

Nycanders polariseringar

Nycander är som redan framkommit noga med att skilja profant från religiöst. Det går att rada exempel på detta. Först ett från en passage där Nycander skall redovisa Kants och Mills hållning.

[Kant och Mill] Båda hävdade, med **profana utgångspunkter**, människans fria vilja, båda underkände den psykologiska egoismen i traditionen från Locke: tron att alla handlingar styrs av egenintresset.³⁰

Kan det verkligen vara korrekt att betona de profana utgångspunkterna? Vore det inte riktigare att låta Mill och Kant förutsätta viljans frihet. I så fall faller de profana utgångspunkterna. Åtminstone Kants fria vilja betingades uttryckligen av ett postulat. Han postulerade såväl Gud som den fria viljan. Kants utgångspunkt var alltså inte profan.

Profant är för Nycander att som Kant utsätta något för förnuftets kritiska prövning.

[Kants] uppfattning att även religionen måste underkastas förnuftets kritiska prövning innebar att hans **utgångspunkt var profan**. Politisk makt och mänskliga rättigheter borde grundas på **ett hypotetiskt samhällsfördrag**. 149

För mig är Kants utgångspunkt inte profan bara därför att han hänvisar till förnuftets prövning som överordnad princip. Däremot vore den det om han hävdade att politisk makt och mänskliga rättigheter alls inte hade med Gud att skaffa utan enbart hade sin grund i bevisbar rationalitet.. Dessutom, och det är viktigare, visar han genom att låta mänskliga rättigheter ha sin grund i ett hypotetiskt samhällsfördrag att hans utgångspunkt inte var profan. Det hypotetiska samhällsfördraget var nämligen bland annat betingat av förutsättningen (postulatet) att Gud existerade.³¹

Vidare visar Kant enligt Nycander sitt oberoende av religionen genom att frikoppla sedelagen från religionen.

[Kant] **Sedelagen**, som får oss att skilja mellan en önskan och en plikt, finns inom oss i likhet med kausallagen. Den är **inte beroende av religionen**, inte heller av vad som bringar människor lycka eller lidande, utan har sin grund i sig själv... Viljans frihet som en förutsättning för moraliskt handlande var för Kant inte en påvisbar verklighet utan ett praktiskt postulat.³²

---

²⁹ Nycander 2009, s 418.

³⁰ Nycander 2009, s 203.

³¹ ”Själens odödlighet, viljans frihet och Guds existens kan inte bevisas med logiskt giltiga argument. De bör emellertid enligt Kant antas (postuleras), om sedlighet skall vara möjlig; Kant kallar dessa antaganden praktiska postulat”. Citat från Marc Wogau Filosofisk uppslagsbok. 1963.

³² Nycander 2009, s 151. Exempelen kan mångfaldigas. Nycander hävdar bland annat på sidan 460 att ”Kant hävdade en strikt pliktmoral på ickereligiös grund”

Det låter av detta citat som om sedelagen inte hade med religionen att göra. Så är inte fallet. Sedelagen är enligt Kants praktiska postulat betingad av Gud.³³ Det hade blivit mer korrekt om Nycander skrivit: Sedelagen är enligt Kant inte beroende av ”den kristna religionen utifrån en viss religiös bekännelse” eller dylikt. På motsvarande sätt hade det varit mer korrekt att istället för att påstå att moralen var autonom i förhållande till religionen påstå att den var autonom i förhållande till den kristna bekännelsen.³⁴ Om man är välvillig är det möjligt att det är så Nycander innerst inne menar, något som följande citat kan antyda.

[Kants fortsatta betydelse i fredsfrågan] **Den profana utgångspunkten** är väsentlig, eftersom normer grundade i **en viss religiös bekännelse** inte skulle accepteras som universella.³⁵

För att inte vara orättvis mot Nycander måste tilläggas att denna av mig uppmärksammade polarisering inte är genomgående. Nu och då visar han hur kristendom och liberalism samspelar. Jag vet inte om Nycander insåg detta när han skrev just dessa ord.

[Angående tredje republiken] Radikalerna (borgerlig vänster, vänster om de liberala republikanerna, opportunisterna) kallas ibland arvtagare till jakobinerna, men linjen från Condorcet, Le Comte och republikanerna 1848 är tydligare, typiskt för dem var bland annat försök att härleda moraliska och politiska värderingar ur vetenskapen.³⁶

För mig är detta ett av otaliga exempel på att en absolut sanning måste ersättas av en annan när gammal grund för rätt och moral kapsejsat i ett samhälle. I det här fallet exemplifierat av den vetenskapstro som i liberala kretsar kom att ersätta kyrkoläran när denna tvingats bort från det offentliga rummet i samband med den franska revolutionen.

Till detta sammanhang hör slutligen att Nycander definierar kristen på ett sätt som jag är hemmastadd med. Han uttrycker sig som frikyrkoungdomar i min hemstad Örebro. För dem står begreppet kristen för bekännande kristen utifrån av dem själva bestämda kännetecken. Nycander skriver om Mill

Mill var till skillnad från Gladstone **inte kristen**, och de dygder han personifierade var **hedniska**: civilkurage, storsinnet, värdighet, medborgerlig pliktuppfyllelse. I filosofisk mening var han **idealist**.³⁷

Detta sagt om en fritänkare som strax före sin död förvånade sin omgivning med att betrakta religionen som psykologiskt och socialt nödvändig. Det är dessutom värt att lägga märke till att idealism på Mills tid var en idealism med kristna förtecken liksom att de hedniska dygder Nycander räknar upp också ingår i den kristna dygdekalendern.

Ytterligare ett exempel på Nycanders trånga syn hämtar jag från hans kortbiografi över den amerikanska liberalismens filosof John Dewey (1859–1952).

Dewey var fostrad i en sträng puritanism, var utövande kristen till trettioårsåldern och behöll ett religiöst idiom, en stil av lekmanpredikant, även **sedan han slutat att tro**... Han kristna och filosofiska idealism

---

³³ ”I sin lära om det högsta goda, till vars begrepp hör sedlighet och en i proportion därtill stående lycksalighet, söker K visa att själens odödlighet och Guds existens är betingelser för detta högsta godas och därmed för sedlighetens förverkligande”. Citat från Marc Wogau Filosofisk uppslagsbok. 1963 s 138

³⁴ Nycander 2009, s 152 f.

³⁵ Nycander 2009, s 156.

³⁶ Nycander 2009, s 301.

³⁷ Nycander 2009, s 214.

gav vika för något han själv kallade experimentalism, som bland annat innebar en bekännelse till vetenskap och modernitet, utan att han gav upp tron på en större organisk helhet eller synen på människan som en andlig varelse... 296 f

Även här snävar Nycander in på gammaldags frikyrkovis. Snävar in, men det är oklart vad han egentligen menar med att vara kristen och vad det innebär att tro. Får man ha en historiekritisk syn på bibeln och ändå kallas kristen enligt Nycander? Har man rätt att tvivla och ändå kallas kristen? Till detta kommer att, som jag ovan redovisat, det är ytterst svårt att definiera vad som är kristet och vem som är kristen.

Avslutning

Som jag ser det har Nycander en för trång och schabloniserad syn både på religion och på dess specifika utformning i kristen tro. Detta leder till en rad oklarheter i framställningen.

När Nycander inte ser att förbindelseledet mellan religion och ideologi består i den för båda gemensamma utgångspunkten i tro, leder detta till svårigheter. Begreppen sekulär och sekulärt samhälle blir oprecist beskrivna och möjligheten att behandla trons funktioner i det politiska och samhällsliga skeendet försvåras.

Nycanders ofullständiga beskrivning av kristen tro gör att han missar att djupare tränga in i vad som verkligen gjorde traditionell kristendom omöjlig i det expansiva tidsskede som rådde när liberalismen växte fram. Jag går så långt att jag påstår att Nycander på grund av sina ”trubbiga religiösa redskap” blir oförmögen att över huvud taget behandla denna problematik.

Med andra utgångspunkter tror jag dessutom att liberalismens kritik mot kristendomen blivit skarpare formulerad, släktskapet mellan kristendom och liberalism tydligare uttryckt och sekulariseringsprocessen mera realistiskt beskriven.

För mig företräder Nycander i långa stycken en allmän mening. Därav mina mödor med just det som jag icke gillar i ett pionjärarbete jag i övrigt lärt mycket av.